

Мартинюк Ю. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ НА ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ УПОДОБАНЬ

Стаття присвячена розгляду особливостей емоційних станів та їх впливу на формування літературних уподобань. У статті зроблено акцент на системний, когнітивно-культурний, нейропсихологічний, соціальний, континуальний та психоаналітичний підходи до емоційних станів та літературних уподобань особистості. Узагальнений зміст двофакторної теорії С. Шехтера, який розглядає емоційні стани через поєднання фізіологічного збудження і когнітивної інтерпретації цього збудження, а також дедуктивну категоріальну триаду, в якій літературні уподобання є являють собою стимул, духовну активність людини, індикатором якої виступає взаємодія раціонального, емоційного та вольового елементів особистості. Встановлено, що у групі дівчат астеничний настрій, емоційні ознаки стресу впливають на формування культурно-пізнавальних уподобань в літературі, а ейфорійний настрій, цинізм, ворожість і поведінкові ознаки стресу на естетичні уподобання; цинізм, агресивність дівчат формують філософсько-світоглядні уподобання, а ворожість і поведінкові ознаки стресу призводять до уподобань творів на екзистенційну тематику і розважальну; інтелектуальні ознаки стресу сприяють формуванню оптимізаційних та ескапічних уподобань в літературі. Виявлено, що у групі жінок ейфорійний настрій, інтелектуальні ознаки стресу будуть сприяти формуванню уподобань творів, які дають змогу залучитися до соціальних норм, а погіршення настрою, емоційне та фізіологічне напруження систем організму сприяє бажанню у жінок зануритися в твори на історичну тематику та формуванню переваг естетичних уподобань в літературі; високий рівень ворожості сприяють формуванню емоційно-емпатичних уподобань в літературі; негативний стан, відсутність веселощів сприяють зацікавленості творами філософсько-світоглядного жанру; інтелектуальні ознаки стресу сприяють тому, що жінкам складно читати твори, які мають глибокий екзистенційний сенс та відвертання від творів з розважальною тематикою, бо і так багато різних міркувань у голові; емоційні ознаки стресу формують оптимізаційні уподобання в літературі.

Ключові слова: емоційні стани, літературні уподобання, дівчата, жінки, ознаки стресу, настрої, ворожість, агресивність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства особливу увагу заслуговує розуміння важливості емоцій, які впливають на стосунки з собою і оточенням, на психічний стан і на життя загалом. Отже, здатність виявляти, розуміти та контролювати свої емоційні стани та інших людей допомагає кращій адаптації в соціальному середовищі, виявленню різноманітних відмінностей та уникнення міжкультурних непорозумінь, покращує комунікацію та міжособистісні стосунки, що і обумовлює важливість дослідження емоційних станів.

Проте неможливо переоцінити потенціал впливу на духовну та емоційну сфери розвитку особистості мистецтва, яке відіграє величезну роль у житті людини та суспільства загалом. Отже, вивчаючи особливості літературних уподобань особистості, можна краще зрозуміти соціальні контексти, що сформували їх, та глибше оцінити

творче бачення в різних культурах, що сприятиме саморозвитку людини та суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість емоційними станами людини виникла ще в античні часи, коли відомі філософи, що зробили вклад в психологію, досліджуючи людську природу, розглядали емоційні стани як комплексний результат когнітивних процесів. Вчені пов'язували це з тим, що людина є раціональною істотою, а раціональне – це добре, емоційне – це погано, тому когнітивні навички мають контролювати та заміщувати емоції.

Водночас при дослідженні літературних уподобань, особлива увага приділялась тому, що визначає реакцію глядача на конкретний літературний твір, тобто установці на подолання емоційного дефіциту. Для визначення літературних уподобань використовувалось поняття «збалансована установка свідомості», яка мала два види – пасивну

й активну. Пасивна форма установки проявлялась в фантазійному задоволенні потреби в емоційних переживаннях і виражалась в заміщенні реальності мріями. В активній формі установки реалізувався за рахунок катарсису відбувалось повернення свідомості до реальності [9].

Згідно з системним підходом, в емоційних станах передбачається виокремлення системоутворювальних характеристик, які визначають їх внутрішню природу і якісну своєрідність, принцип їх побудови і структурування [11].

Так, в рамках цього підходу літературні уподобання визначаються як система очікувань, що складається напередодні сприйняття твору мистецтва, як особливість контакту з мистецтвом [12].

В рамках двофакторної теорії С.Шехтера емоційні стани є поєднанням двох компонентів, фізіологічного збудження і когнітивної інтерпретації цього збудження. Вчений вказував, що емоційні стани, з одного боку, зумовлюють енергетичний компонент свідомості, а з іншого – їх якість визначається взаємодією змісту свідомості та можливою програмою дій [6].

При цьому згідно з теорією дедуктивної категоріальної тріади літературні уподобання являють собою стимул, духовну активність людини, індикатором якої виступає взаємодія раціонального, емоційного та вольового елементів особистості. Водночас уподобання завжди формуються на основі критичного вибору, зробленого на користь того чи іншого об'єкта, явища, процесу, на основі якого пізніше і формується художній запит [1].

Згідно з когнітивно-культурним підходом до визначення емоційних станів особистості, вони від самого початку є послідовністю сприйняття стимулу, а далі іде акт оцінки, який є головним активатором емоційних реакцій [3].

Водночас проведені дослідження в психології засвідчили, що у царині мистецької культури основою літературних уподобань є ціннісні орієнтації, що входять до структури переконань у вигляді певних зразків оцінювання навколишнього світу.

Згідно з нейропсихологічним підходом емоційні стани розглядаються як єдина система, що об'єднує низку структур мозку і утворює мозковий субстрат для емоційних станів [5].

Так, учені з Данії провели дослідження і з'ясували, яка частка відмінностей у літературних смаках може залежати від генетичних особливостей. Виявилося, що загальне оточення жодним чином не впливає на уподобання у літературі, а типове лише для однієї людини, а генетика здатна визначити від 45 % до 70 % цих уподобань [2].

В рамках соціального підходу при дослідженні емоційних станів розглядається соціальний обмін емоціями, який пов'язаний з прагненням людей розповісти про свої емоційні переживання і поділитися ними з іншими. Згідно з цим підходом емоційні стани представляють собою процес повторного переживання емоцій у рамках міжособистісної взаємодії [10].

Водночас згідно з цим підходом літературні уподобання розглядаються як установка зумовлена соціальними обставинами спрямованості розуму та почуттів, що сформована не лише рівнем освіти, місцем проживання, віком, а й участю в соціальній групі з певними цінностями [7].

У контексті континуального підходу в структурі емоційних станів основними характеристиками, які відображають провідні ознаки емоцій – ставлення суб'єкта до відображуваного об'єкта. Тобто, в рамках даного підходу емоційні стани пов'язують із відображенням об'єктивного змісту потреб, яке підштовхує людину до активної діяльності [13].

Зазначимо, що в рамках цього підходу літературні уподобання розглядаються як відношення-ставлення, що являє собою ґрунтоване на індивідуальному досвіді вибіркоче усвідомлення зв'язку людини зі значущим для неї об'єктом у мистецтві. Отже, літературні уподобання не зводяться лише до ситуативної реакції на той чи інший твір, а являють собою відносно стійке надання переваги цілям, заради яких людина схильна звертатися до літературних творів [14].

В рамках психоаналітичного підходу емоційні стани розглядалися через призму сприйнятого ззовні перцептивного образу, який слугує ініціатором несвідомого процесу, під час якого відбувається мобілізація неусвідомлюваної індивідом інстинктивної енергії; якщо ця енергія не може знайти собі легального застосування, вона вихлюпується назовні через інші канали у вигляді мимовільної активності [4].

Так, в рамках цього підходу літературні уподобання, будучи відносно стійкою особистісною характеристикою, реалізуються відповідно до тієї конкретної психологічної ситуації, в якій перебуває людина. Тобто вони являють собою латентні утворення, які актуалізуються в процесі здійснення в тій чи іншій ситуації вибору конкретного твору або твору, створеного тим чи іншим автором, у тому чи іншому жанрі [8].

Постановка завдання. Мета дослідження: обґрунтувати та виявити особливості впливу емоційних станів на формування літературних уподобань.

Завдання дослідження:

1. Розглянути підходи до поняття «емоційні стани» та «літературні уподобання».
2. Встановити особливості впливу емоційних станів на формування літературних уподобань.

Виклад основного матеріалу. Вибірку досліджуваних, які прийняли участь в емпіричному дослідженні складало 40 осіб жіночої статі, віком від 18 до 55 років, що дало змогу поділити досліджуваних на дві групи: дівчата та жінки.

Методи дослідження: тест-опитувальник «Оцінка настрою», методика «Шкала діагностики ворожості Кука-Медлей», методика для визначення рівня стресу (автор В. Ю. Щербатих), проєктивна методика «Книжкова полиця» (О. І. Даниленко, А. І. Китаєва)

Згідно з проведеним дослідженням, у групі дівчат відміна кореляція між астеничним настроєм, емоційними ознаками стресу та культурно-пізнавальними уподобаннями в літературі ($r = -0,39$ та $r = -0,56$) вказує на те, що негативний настрій у дівчат впливає на відсутність зацікавленості історією, певними епохами, оскільки читання таких літературних творів спричиняє емоційне напруження.

За даними дослідження у групі дівчат існує відміна кореляція між ейфорійним настроєм, цинізмом, ворожістю і поведінковими ознаками стресу та естетичними уподобаннями в літературі ($r = -0,38$, $r = -0,39$, $r = -0,61$, $r = -0,49$), тобто підвищений настрій, але цинізм і ворожість, що спричиняють поведінкові прояви стресу впливають на те, що дівчат в літературних творах не цікавить естетика мови та стиль оповідання.

Виявлено, що у дівчат існує відміна кореляція між цинізмом і агресивністю та філософсько-світоглядними уподобаннями в літературі ($r = -0,35$, $r = -0,38$) та додатна з інтелектуальними і фізіологічними ознаками стресу ($r = 0,35$, $r = 0,71$), тобто неприйняття думки інших, супротив та імпульсивність, афективні прояви понижують бажання читати твори даного жанру, а ось різноманітні негативні думки, аналіз стресової ситуації, напруження фізичної системи організму навпаки сприяють пошуку творів філософсько-світоглядного жанру.

Встановлено, що у групі дівчат існує додатна кореляція між поведінковими ознаками стресу та екзистенційними уподобаннями в літературі ($r = 0,51$), тобто зниження продуктивності діяльності та підвищена конфліктність як прояв поведінкових ознак стресу будуть спонукати дівчат читати твори на екзистенційну тематику.

Згідно даних дослідження у групі дівчат існує додатна кореляція між звичайним настроєм і інтелектуальними ознаками стресу та оптимізаційними уподобаннями в літературі ($r = -0,46$, $r = 0,39$), тобто погіршення настрою, значно проявлені інтелектуальні ознаки стресу приносять формуванню зацікавленості творами, які оптимізують стан і дають можливість відпочити під час читання.

Виявлено, що у групі дівчат існує відміна кореляція між звичайним настроєм, ворожістю та розважальними уподобаннями в літературі ($r = -0,42$, $r = -0,56$) і додатна кореляція з поведінковими ознаками стресу ($r = 0,43$), тобто поганий настрій, ворожість і високий рівень прояву поведінкових ознак стресу призводять до того, що дівчата звертаються до творів, що дають можливість розважитись та відволіктися.

Емпіричне дослідження показало, що у групі дівчат існує додатна кореляція між інтелектуальними ознаками стресу та ескапічними уподобаннями в літературі ($r = 0,42$), тобто підвищення рівня інтелектуальних ознак стресу, коли вже нема можливості робити опір викликають бажання абстрагуватися від зовнішнього світу, ностальгувати, відволіктися від своїх проблем.

Водночас у групі жінок встановлено, що існує додатна кореляція між ейфорійним настроєм, інтелектуальними ознаками стресу та соціалізуючими уподобаннями в літературі ($r = 0,54$ і $r = 0,57$) і відміна з ворожістю, агресивністю та фізичними ознаками стресу ($r = -0,38$, $r = -0,36$, $r = -0,43$), тобто піднесений, веселений настрій, довіра та позитивне ставлення до оточення, низька імпульсивність у поведінці і відсутність фізіологічних ознак стресу, але інтелектуальні ознаки стресу підвищують прагнення жінок через твори залучитися до соціальних норм та до чогось великого.

За даними дослідження у групі жінок існує відміна кореляція між звичайним настроєм та культурно-пізнавальними уподобаннями в літературі ($r = -0,49$), тобто погіршення настрою сприяє тому, що жінки через літературумагаються зануритися в історичну епоху та іншу культуру.

Дані дослідження показують, що у групі жінок існує відміна кореляція між звичайним настроєм та естетичними уподобаннями в літературі ($r = -0,42$) і додатна кореляція з емоційними та фізичними ознаками стресу ($r = 0,39$, $r = 0,42$), тобто погіршення настрою, емоційне та фізіологічне напруження систем організму призводять до того, що жінки проявляють інтерес до мови та стилю оповідання.

Встановлено, що у групі жінок існує додатна кореляція між ворожістю та емоційно-емпатичними уподобаннями в літературі ($r = 0,35$) і відміна з поведінковими ознаками стресу ($r = -0,46$), тобто зниження рівня поведінкових ознак стресу, але наявність ворожості впливає на те, що жінки будуть намагатися через літературні твори розвинути свою емпатичність та емоційність.

Виявлено, що у групі жінок існує додатна кореляція між астеничним настроєм і відміна з ейфорійним настроєм та філософсько-світоглядними уподобаннями в літературі ($r = 0,43$ та $r = -0,55$), тобто негативний стан, пригніченість, відсутність веселощів підвищують бажання читати твори, які дають можливість поміркувати про життя, про проблеми буття, пригадати наскільки небезпечним є світ.

Згідно з даними емпіричного дослідження у групі жінки існує відміна кореляція між інтелектуальними ознаками стресу та екзистенційними уподобаннями в літературі ($r = -0,51$), тобто значні інтелектуальні ознаки стресу сприяють тому, що жінкам складно читати твори, які мають глибокий екзистенційний сенс.

За даними дослідження у групі жінок існує додатна кореляція між емоційними ознаками стресу та оптимізаційними уподобаннями в літературі ($r = 0,59$), тобто емоційне напруження, нездатність чинити опір стресу, призводить того, що жінки починають читати твори, які оптимізують їх стан і дають змогу відпочити.

Виявлено, що у групі жінок існує відміна кореляція між інтелектуальними ознаками стресу та розважальними уподобаннями в літературі ($r = -0,52$), тобто високий рівень інтелектуальних ознак стресу знижує здатність чинити опір, тому у пріоритеті стають літературні твори розважального жанру.

Висновки. Емоційні стани та літературні уподобання розглядались в рамках системного, ког-

нітивно-культурного, нейропсихологічного, соціального, континуального та психоаналітичного підходів, де емоційні стани це певна система, яка має свої якісні закономірності, яка об'єднує низку структур мозку і утворює мозковий субстрат, є поєднанням двох компонентів, фізіологічного збудження і когнітивної інтерпретації, є послідовністю сприйняття стимулу, акт оцінки, представляють собою процес повторного переживання емоцій у рамках міжособистісної взаємодії і ставлення суб'єкта до відображуваного об'єкта, а також розглядаються через призму сприйнятого ззовні перцептивного образу, який слугує ініціатором несвідомого процесу;

літературні уподобання це система очікувань, що складаються напередодні сприйняття твору, стимул, духовна активність людини, індикатором якої виступає взаємодія раціонального, емоційного та вольового елементів особистості, зразки оцінювання навколишнього світу, установка зумовлена соціальними обставинами спрямованості розуму та почуттів, вибіркоче усвідомлення зв'язку людини зі значущим для неї об'єктом у літературі, які залежать від генетичних особливостей та реалізуються відповідно до тієї конкретної психологічної ситуації, в якій перебуває суб'єкт.

Встановлені особливості впливу емоційних станів на формування літературних уподобань: у групі дівчат було виявлено, що різний настрій, цинізм, ворожість та агресивність, ознаки стресу сприяють формуванню певних уподобань в літературі, а у групі жінок на літературні уподобання впливають фрустрація, агресивність, ворожість, цинізм, певні ознаки стресу та настроїв.

Перспективи подальших досліджень полягають у розгляді особливостей впливу емоційних станів на інші мистецькі уподобання в залежності від віку та полу досліджуваних, а також їх культурного розвитку.

Список літератури:

1. Бондаренко Ю. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум: навч. посібник для студентів філологічних факультетів. Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. 259 с.
2. Вилегжаніна Т. Криза читання як сучасна проблема світового рівня. Бібліотечна планета. 2011. № 4. С. 4–6.
3. Гаврилькевич В., Фірстова О. Емоційні стани особистості: теоретичне дослідження феномену. *Психологічні травелоги: науковий журнал*. № 2. 2023. С. 41–50.
4. Грицук О. В. Особливості емоційних станів студентів на лабораторних навчальних заняттях. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*. № 4. 2020. С. 40–47.
5. Дмитріюк Н. С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8. С. 261–271.
6. Емоційні стани особистості. Форми переживання емоцій. URL: <https://wiki.cusu.edu.ua/index>

7. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с
8. Іванушкин В. Проблема читачівства та її вивчення: форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при У.Н.-Д.І.К.. Український інститут книгознавства. Київ : б. в., 1926. 32 с.
9. Кацуба М. О. Художнє кіно як мас-медіа: особливості впливу на політичні процеси. Гілея : науковий вісник. 2015. № 98. С. 398–402.
10. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
11. Лазуренко О.О. Психологія емоцій. Київ: Книга плюс, 2018. 262 с.
12. Мартинюк Ю.О. Взаємозв'язок типів сприйняття стилів мистецтва та агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Психологія»*. № 3, 2021 С. 15–19.
13. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
14. Циганок О.М. Розвиток інтересу до книги та читання – основна складова роботи університетської бібліотеки. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства*. Івано-Франківськ: Наук.-техн. б-ка Івано-Франків. нац. техн. ун-ту нафти і газу, 2015. С. 302–307.

Martyniuk Yu. O. PECULIARITIES OF THE INFLUENCE OF EMOTIONAL STATES ON THE FORMATION OF LITERARY PREFERENCES

The article is devoted to the peculiarities of emotional states and their influence on the formation of literary preferences. The article focuses on the systemic, cognitive-cultural, neuropsychological, social, continuum and psychoanalytic approaches to emotional states and literary preferences of an individual. The article summarises the content of S. Schechter's two-factor theory, which considers emotional states through a combination of physiological arousal and cognitive interpretation of this arousal, as well as the deductive categorical triad, in which literary preferences are a stimulus, a person's spiritual activity, an indicator of which is the interaction of rational, emotional and volitional elements of personality. It has been found that in the group of girls, asthenic mood and emotional signs of stress influence the formation of cultural and cognitive preferences in literature, and euphoric mood, cynicism, hostility and behavioural signs of stress influence aesthetic preferences; cynicism, aggressiveness of girls form philosophical and ideological preferences, and hostility and behavioural signs of stress lead to preferences for works on existential and entertainment topics; intellectual signs of stress contribute to the formation of optimistic and escapist preferences in literature. It was found that in the group of women euphoric mood, intellectual signs of stress will contribute to the formation of preferences for works that allow them to engage in social norms, while deterioration of mood, emotional and physiological stress of body systems contributes to the desire of women to immerse themselves in works on historical topics and the formation of aesthetic preferences in literature; a high level of hostility contributes to the formation of emotional and empathic preferences in literature; negative state, lack of fun contribute to interest in works of philosophical and ideological genre; intellectual signs of stress contribute to the fact that women find it difficult to read works with a deep existential meaning and turn away from works with entertainment themes, because there are so many different considerations in their minds; emotional signs of stress form optimistic preferences in literature.

Key words: emotional states, literary preferences, girls, women, signs of stress, mood, hostility, aggressiveness.